

Voki Erceg

VAKAT¹

*najzad će ti doći vakat²
na drvetu bićeš plakat
kad odzvoni kobvni sahat*

(Završna tercina soneta „Banjalučka Sahat-kula“, iz prve Koljine pesničke zbirke *Stopa sna* (1984); **stopa sna** anagram reči opasnost, objavljena kada je Kolja Mićević imao 43 godine.)

*

Kraj je oktobra 2022. dok ovo pišem. U oktobru 2020. poslednji put sam pisao Kolji. Ni je se putovalo, broj obolelih od virusa kovid 19 na sve strane je rastao, odgovor danima nije stizao, bilo je razloga za brigu; Kolja bi uvek nalazio vremena da napiše bar redak-dva, bio sam zaprepašćen kad sam primio poziv, u jeku pandemijskog pandemonija: Kolja je telefonirao iz hotela „Bosna“, zakazali smo sastanak za utorak – dan kada je hitno upućen na Univerzitetski klinički centar, na odeljenje za obolele od virusa kovid 19.

Iščitavam ponovo to pismo – okružen raznim izdanjima „Koljine *Komedije*“ – ono je sumorno svedočanstvo *poslednjeg*; to je sve što sada mogu da pročitam iz njega.

Kažem: okružen sam i kažem: „Koljinim *Komedijama*“, jer jedno je italijansko, iz Koljine banjalučke biblioteke i ostavštine, samo je jedna reč, Koljinom rukom, podvučena u toj knjizi: *differente- / mente*.

*

U Parizu, 8. decembra 1992. godine, Kolja Mićević započeo je prevođenje *Komedije* s italijanskog na francuski, u privremeno ustupljenoj garsonjeri u trećem arondismanu, u istorijskom okrugu Mare, u Rue des Vertus; to je bio verovatno prvi susret s italijanskim jezikom, verovatno?! jer sasvim je moguće da je Kolja već izveo i obavio niz vežbi i priprema za susret s najvećim duhom evropske poezije – ritam, trojna versifikacija „i čudesna igra

¹ Iz rukopisa u nastajanju – *Poetika stoji na rukama (knjiga o Kolji Mićeviću)*, ovo je samo fragment, fragment koji je nastao u senci – Upozorenja – Vladimira Nabokova da pišući prozu stvarnih događaja i (auto)biografske naravi moramo da udvostručimo oprez kako ne bismo uznemirili duhove živih i mrtvih; moj je oprez, međutim, uvećaniji: jer pišem o Kolji Mićeviću – vodiču *svog duha*.

² Od arapskog vakit – *waqt* (وقت), označava doba, vreme, trenutak; turcizam.

opkoračenja“, naspram rata u „besnoj Bosni“ i sukobima na prostorima bivše Jugoslavije: Koljin prijatelj, Milan Milišić, poginuo je u oktobru 1991. i jedna je od prvih civilnih žrtava opsade Dubrovnika, Vukovar je uništen; u Banjaluci, od aprila do decembra 1992, paravojne jedinice sprovode sistematsko etničko čišćenje – iz Banjaluke je proteran Irfan Horozović, takođe Koljin prijatelj, autor čudesne zbirke priča *Talhe ili Šedrvanski vrt*.

„Postavio sam ovo pitanje, ima više od 50 godina: *Šta može jedan čovek?*“³

Iako je prividno vodio svoj prevodilački (samo prevodilački?) život kao izvan vremena, kao ravnodušan za sva okolna zbivanja, Kolja Mićević je najmanje tip čoveka koji ravnodušno posmatra svoje vreme. Naprotiv, on pokreće ideje od njihovih najmanje predvidivih oblika i iskaza, od visokoestetičkih razmatranja do veoma žestokih polemisanja s pojavama i ličnostima koje su nekad činile – zajedničku – kulturu: „Dante nas je naučio da možemo beskonačno, makar iz daljine, voleti svoj rodni grad i istovremeno mu pogledati u lice i reći da je kurva zajedno sa svim koji njim upravljaju; ili da je ova jedina domovina koja nam je preostala običan bordel! A to nije mala pouka...“ (iz predgovora druge kantike *Komedije* prvog izdanja).

Prevod *Komedije* najneposredniji je nastavak poetsko-prevodilačkog, neumornog traganja, kvintesencija Koljine „prevodilačke po-etike“, „jer Dante je savremenik poslednjih trubadura, i njihov sledbenik u mnogo čemu, naročito onih čiji je zajednički imenitelj Arno Danijel (*Il miglior fabbro del parlare materno*)“ i jer se Kolja, upravo decenijama, bavio trubadurima – ne samo kao prevodilac, već i kao muzikolog; napokon: „Nije ni najmanje slučajno što je jedna od središnjih ličnosti s kojima se (Dante) susreće na ovom putu očišćenja Arno Danijel, koji je izvršio veliki uticaj na Dantea i njegov pogled na poeziju; toliki da je u prvom trenutku mislio da *Komediju* napiše na provansalskom jeziku!“

Kolja Mićević se iz Rue des Vertus seli u dvadeseti arondisman, u stan od dvanaest kvadratnih metara, u Rue de Ménilmontant 103–105, to je soba sa četiri gola zida, priča Dragica Mugoša, Koljina supruga: u unutrašnjem popločanom dvorištu nalazila se česma i zahod, nije bilo čak ni zajedničkog kupatila; u takvim je uslovima, slog po slog, nastajao prevod *Komedije* s italijanskog na francuski: prvi, uostalom donedavno jedini, prevod u kojem je prevodilac apsolutno poštovao zahteve Danteovog jedanaesterca i terca-rime.

Kolja je radio neumorno, njegov je prevodilački *uzor*, bio i ostao, Dragiša Stanojević, čije je delo pokušao da revitalizuje i o kojem piše još 1981. u knjizi *Konstante i previdi*: „Bio sam toliko prožet njegovom ličnošću (njegov anegdotski fanatizam: borba za akcente, spajanje različitih dijalekata, nasilno šišanje kose, čak brijanje glave, kako bi prinudio sebe da ne izlazi iz kuće, *da bi prevodio*).“

Prve tri kantike objavljene su u Parizu 1996–1997. u tri toma; u knjizi monopolemika (*Dante šalje sekundante*) K. M. gotovo s oduševljenjem piše kako mu je namera bila da knjigama dà očigledan grafički izgled samizdata.

---

³ Iz *Svezaka* Pola Valerija, koje je Kolja, sve do petog toma, preveo i čije je objavljivanje zaustavljeno upravo zbog rata i sukoba na prostorima bivše Jugoslavije.

*

Kao što je jedini prevodilac, izuzev Emila Litrea (koji je *Komediju*, u stvari samo prvu kantiku, dakle *Pakao*, preveo u terca-rimi s italijanskog na starofrancuski, ali više iz pedagoških razloga), Kolja Mićević je jedini prevodilac koji je taj poduhvat izveo i ostvario na dva jezika.

Prvo izdanje prevoda s italijanskog na srpski objavljeno je, kao i prevod na francuski jezik, u tri toma: *Pakao* je objavila beogradska *Prosveta* u saradnji sa banjalučkom *Literom* (2005. godine), na koricama knjige stoji: „Prepleo s toskanskog Kolja Mićević“; na koricama druge kantike, umesto uobičajenog: „Preveo sa...“ K. M. se opredelio za: „Izveo na izvornim instrumentima...“ (*Prosveta*, Beograd, 2005). *Raj* je objavljen 2006. godine (*Prosveta*, Beograd), umesto: „Preveo/prepleo s italijanskog/toskanskog“, stoji: „Preorkestracija: Kolja Mićević“.

To prvo izdanje, iako se čini „opitnim“,⁴ neprocenjivo je, štaviše, inspirativno je! zbog koncepta, strukture, grafičkog izgleda i jer u odnosu na drugo, u kojem je „Svaka stranica, ne bez prethodnog razloga i proračuna dobila izgled stuba od 24 stiha, sa postoljem od pet redova napomena...“, napomene prvog izdanja su opširnije, dragocena su tumačenja mogućnog prvog akrostiha *Komedije*: NATIo, monorasprava o numerološkoj strukturi *Pakla*, *Čistilišta* i *Raja* (1 + 33 + 33 + 33 = 100), tumačenje Danteovog letrizma, opkoračenjâ, rasprava o trubadurima i njihovom položaju u *Komediji* itd. Napokon, prvo izdanje prevoda *Komedije* na srpski, sadrži dvadesetak?!, možda više, crteža Vladimira Veličkovića – izbor, grafička priprema knjige, ništa ne podleže slučaju: stiče se utisak da Veličkovićeve crteži nisu ilustracije, već pre – *iluminacije*.

„Svaki je prevedeni stih samo privremeno doveden u neko lirsko stanje u kome na nje-ga može da utiče i onaj ko ga je preveo, ali i onaj ko ga čita.“ Ne znam da li je potonji komentar ikakva uteha?! Kolja Mićević nije dočekaao poslednje izdanje *Komedije*, *Komedije po Kolji Mićeviću*, kako ju je nazvao, inadžijski, gotovo drsko; do današnjeg dana ta – definitivno – prevedena *Komedija* nije objavljena. „Tako se zahvaljuje nacionalna kultura čovjeku koji je pored toga nepojmljivo zahtjevnog rada, osim što je Francuzima dao drugačijeg Dantea, dao pride i dio svoje kulture, kad je sam sabrao, preveo i izdao *Les saluts slaves*, antologiju našeg, proto-jugoslavenskog pjesništva XIX vijeka“ (Đorđe Matić).

*

Osamnaest godina kasnije, osamnaest godina od prvog prevedenog stiha s italijanskog na francuski (1992. godine), za Kolju Mićevića, i dalje je sve u znaku *Komedije* – u vreme kada je državljanima Srbije i Bosne i Hercegovine, zbog broja obolelih od virusa kovid-19, bio ograničen ulazak u većinu država Evrope, Kolja Mićević se iz Pariza, nakon kratkog bo-

---

⁴ Jer već u idućem, integralnom izdanju (*Rad*, 2007) prevod prvog stiha Danteove *Komedije*: *Nel mezzo del cammin di nostra vita* je variran: „Na pola puta našeg**ga** života“ zamenjeno je sa „Na pola puta **tog** našeg života“.

ravka u Beogradu, autobusom uputio prema Banjaluci, trebalo je da razgovara sa gradonačelnikom, tada Igorom Radojičićem, da se u gradu, ali iduće – 2021. godine (dakle, u septembru) – obeleži 700. godina od Danteove smrti; to bi podrazumevalo i da se konačni prevod Danteove *Komedije* – konačno – objavi.

Izvesna obećanja za taj događaj, „da se Dante ugosti u Banjaluci“ – jer Kolja je neposredno pred rat od Banjaluke napravio *valerijevski grad*, zahvaljujući Agati Ruar--Valeri, pesnikovoj kćerki, organizujući *Dane Pola Valerija* – data su u aprilu 2019, nakon što je Kolja primio Ključeve grada i time postao takozvani počasni građanin Banjaluke; tada – 2019. godine – nakon prijema kod gradonačelnika, održana je pres--konferencija; 23. aprila sâm je gradonačelnik govorio o spremnosti grada da doprinese.

*

Drugog novembra 2020. Kolja Mićević, hitno je upućen na odeljenje za obolele od virusa kovid 19; bili su suvi, hladni novembarski dani puni smoga, i svetlost, raspršena, difuzna, jedva se probijala s ulične rasvete i iz domova obližnjih zgrada; grad siv, pun ogoljenih stabala.

Kad sam se jedne večeri – večeri?!, smrkavalo se već u pet sati! – odvezao na Paprikovac, gde se nalazi bolnica, kroz ružičastu maglu, svetlost grada naličila je na prišteve koji pulsiraju. Stvari, namirnice u kesama, na kojima je trebalo napisati ime pacijenta i odeljenje gde se nalazi, ostavljali bismo ispred, na samom pragu bolnice, ponekad ispred kliznih vrata.

U autobusu, po povratku kući, zagledao bih se u sumorna lica, oči u stvari, svi smo, čini mi se, osećali da svakog trenutka i na svakom koraku možemo da se zarazimo; maske, disanje kroz maske, znoj koji okapa sa prstiju nakon skidanja rukavica – pranje ruku, pitanje moje supruge iz druge prostorije: „Jesi li uspeo?“ To je značilo: da li sam uspeo da nabavim, pre svega, sve predviđeno; u beležnici, koju sam vodio tokom Koljinih poslednjih dana, iz krajnje praktičnih, utilitarnih razloga, vidim da je jedan napitak Kolja gotovo svakodnevno tražio: šveps sa limunom.

*

Prelistavam, sada, tu sumornu beležnicu, beležnicu o *smrtnosti tela*; kupio sam je u Egiptu, u Kairu, gde sam neko vreme radio, ukrašena je egipatskim hijeroglifima: skarabekima, zmijcima, sokolovima, žezlima, ankovima, horusovim očima itd.

Da li moguće – jer ta je *sveska* bila namenjena mojoj supruzi kao poklon – da li posedujemo moći, mogućnosti, da naslutimo bilo šta, da li sam uopšte pomislio na koji način će ta beležnica biti ispunjena, kad me je trgovac, spreman da po svaku cenu proda svesku, obmanjivao da su listovi papira načinjeni od papirusa, a ne od listova banane... i zašto se našla – baš tu – pri ruci da u nju zapišem sve što je bilo neophodno kad smo prvi put stupili na vezu sa odeljenjem?

Poslednja stranica beležnice sadrži poslednju vest iz bolnice; dani su se završavali razgovorom sa Dragicom Mugošom, Koljinom suprugom – između dve usamljenosti, dve

samoće: Dragice koja je ostala sama u Parizu, i Kolje u bolnici, na brdu Paprikovac. Sve se, sada primećujem, dok nespokojno zurim u stranice sveske, odvijalo brzo; delovalo je kao da traje dugo, dugo vremena:

Jedanaestog ili dvanaestog novembra, dr Đekić, putem telefona, tumači nalaze: opšte stanje se popravlja (nečitko), opšte stanje se popravilo?! Gotovo neverica pred činjenicom da se telo uspelo izboriti sa... Dragičin zvonak glas: popiće vino, da nazdravi, svi su izgledi da bi stvari mogle da iziđu na dobro. Lekar je spreman – što se nalaza tiče – da otpusti Kolju iz bolnice; problem je utisak koji Kolja ostavlja na dr Đekića, utisak teškog bolesnika. Tišine i pauze u razgovorima sa lekarom, kašljucanja i nestajuća: „Da... da...“; 12. novembar: Koljin glas više ne pripada njemu, to je odvojen, lutajući glas, koji se slučajno približio mom uhu: „Pitam se ko se javlja s one strane slušalice?!“

Trinaesti novembar. Kolja teško podnosi boravak u bolnici, želi po svaku cenu da iziđe. Nalazi, međutim, još više ohrabruju, Đekić smatra da je u pitanju nekakav oblik akutnog psihosomatskog stanja koje usporava oporavak, spreman je da otpusti Kolju. Sabaheta Hadžikadić, koja živi u Kanadi, Koljina poznanica, ustupa svoj banjalučki stan, garsonjeru u stvari, koja se nalazi ispod stana gde želim sa suprugom i sinom Koljom.

Petnaestog novembra, međutim, na dan kad je trebalo da bude otpušten, Koljino stanje naglo se pogoršalo. Tog 15. novembra, u noći kad su Kolju možda već priključivali na respirator, Banjaluka je slavila: na lokalnim izborima, gradonačelnik Igor Radojičić, s kojim je Kolja trebalo da razgovara o obeležavanju sedamstogodišnjice Danteove smrti, nije dobio drugi mandat, smenjen je.

Postskriptum. Kolja Mićević sahranjen je po pravoslavnim običajima u Aleji zaslužnih građana na groblju u Vrbnji – to je pust i uznemiravajući prizor.

Bilo nas je nekolicina, najuža porodica i prijatelji.

Na groblju, na vetrometini, sveštenik, sa crvenkastim nosom, bezvoljan, šmrcajući, biflao je opelo: „Ti, Bože, upokoji, raba božjeg, oprosti itd.“

Pogledao sam lice sveštenika, bio je bleđ, ravnodušan, u trenutku kada je izgovarao „ono“ o duši koja više neće patiti i trpeti muke zemaljske, o duši koja se seli u predele gde *nema* mraka, gde *nema* suše, gde *nema* boli, gde *nema* žalosti, gde *nema* – učinilo mi se da će reći – takoreći *ničega*... Iza njega, s lopatama u rukama i nestrpljivi, drapajući se, stajali su grobari. „Gorak je *in memoriam* Kolji Mićeviću, i ne može biti drugačiji“, piše Đorđe Matić u svom nekrologu.

Utisci koje nosim u sebi – utisci koje ne želim nikome da nametnem – protivrečni su.

Banjaluka je grad koji je za Kolju bio – *velika idila* – često je, nesumnjivo misleći na sopstveni odnos prema mestu u kojem se rodio, citirao Pola Valerija: da je rođen u gradu u kojem bi i sam pozeleo da je rođen.

Da li se Kolja vraćao u istu Banjaluku? Napokon, i sam je imao protivrečan odnos prema „svom gradu“, u knjizi razgovara *Pisac s krajolikom*, Zorana Jeremića, Kolja je izjavio: „Sada ne znam šta ću s ovim banjalučkim“, misleći na Ključevu grada i na status počasnog građanina – Banjaluka se nikada nije odužila, niti zahvalila jednom od najvećih, uistinu, najmanje

predvidivih duhova koje je imala, umesto toga Kolja je u Banjaluci češće nailazio na neshvatanje i poniženja; na jedvite jade objavljen je *Riminator* – omaž Kolji Mičeviću, zahvaljujući prijateljima i upornošću Dragice Mugoše; SKD iz Beograda pobrinulo se za izdavača, knjiga je jeftino opremljena – dostojna štampe roto-romana.

Đorđe Matić s pravom, u svom nekrologu piše: „Da je rođen kao Hrvat, a ostvario makar polovinu onoga što je u svojih nepunih osamdeset godina uspio da uradi, Kolja Mičević bio bi odavno član i JAZU i HAZU, Matice i svih glavnih institucija kulture, nosilac svih ordena i medalja, danica i lenti.“ *Da je.*

Da je rođen kao Hrvat, da je, u Banjaluci, rođen kao pripadnik islamske veroispovesti, kao musliman, ne treba uopšte sumnjati, bio bi, među prognanima! – i isto tako, ne treba sumnjati, ponovo bi otišao (ili se vratio) u Rue de Ménilmontant 103–105 i započeo prevođenje *Komedije*.